

**O'ZBEKISTON IQTISODIYOTI RIVOJLANISHIDA CHAKANA
KREDITLAR AJRATILISH JARAYONINI BAHOLASH MASALALARI**

**ISSUES OF EVALUATING THE PROCESS OF RETAIL CREDIT
ALLOCATION IN THE DEVELOPMENT OF THE ECONOMY OF
UZBEKISTAN**

University of Business and Science nodavlat oliy ta'lim muassasasi, o'qituvchisi

O'tbosarov Abrorbek Adxamjon o'g'li

*University of Business and Science, non-governmental higher education
institution, teacher*

Utbosarov Abrorbek Adhamjon ugli

Аннотация: Мақолада Ўзбекистон ривожланишида чакана кредитлар ажратилиш жараёнини баҳолаш масалалари, янги иш ўринларини яратиш ҳисобига бандликни таъминлаш, инсонларнинг турмуш фаровонлигини юксалишига хизмат қилувчи омиллар билан боғлиқ масалалар кўрилган.

Калит сўзлар: банк, кредит, инвестициялар, тадбиркорлик фаолияти, хорижий инвестициялар, бизнес, атроф-муҳит, тадбиркорлик, инвестиция тизими.

Аннотация: В статье рассматриваются вопросы, связанные с оценкой процесса розничного кредитования в развитии Узбекистана, обеспечением занятости населения за счет создания новых рабочих мест, а также факторами, способствующими повышению благосостояния населения.

Ключевые слова: банк, кредит, инвестиции, предпринимательская деятельность, иностранные инвестиции, бизнес, окружающая среда, предпринимательство, инвестиционная система.

Abstract: The article examines issues related to the assessment of the process of retail lending in the development of Uzbekistan, ensuring employment of the population through the creation of new jobs, as well as factors that contribute to improving the well-being of the population.

Keywords: *bank, credit, investment, entrepreneurship, foreign investment, business, environment, entrepreneurship, investment system.*

Kirish.

Hozirgi kunda tijorat banklari tomonidan jismoniy shaxslarni kreditlash banklarning muhim daromad manbai bo'lishi bilan birga aholining ehtiyojlarini talabga aylantirish hamda ularning turmush farovonligini oshirishga zamin yaratadi. Shuningdek, mamlakatda ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish, umumiy qilib YaIM yaratishda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi.

O'zbekistonda tijorat banklari tomonidan jismoniy shaxslarga ajratilgan kreditlarning bank aktivlaridagi ulushi 2023 yil 1 holatiga kreditlar qoldig'i 101,0 trln.so'mni tashkil etib, mazkur ko'rsatkich mos ravishda 18,1% va 11,4 foizni tashkil etgan[1].

Mamlakatimizda jismoniy shaxslarni plastik kartalar bo'yicha kreditlash amaliyoti, ya'ni overdraft krediti jismoniy shaxsning (mijozning) daromadlari to'g'risidagi ma'lumotlardan kelib chiqqan holda o'rtacha oylik ish haqining (pensiyaning) 3 barobarigacha bo'lgan miqdorda 12 oygacha bo'lgan muddatga qayta tiklanadigan (revolver) shaklda, overdraft shartnomasiga muvofiq bosqichma-bosqich qaytarish sharti bilan beriladi. Natijada, hududlarda aholining mobil-banking yoki bank kartalariga asoslangan to'lov amaliyoti oshishiga va to'lov tizimining tezlashishiga olib keladi. O'zbekiston Respublikasida tijorat banklari o'rtasida raqobatning rivojlanib borayotganligi, turli mulkchilik shaklida banklarni tashkil etilishi, xususan xorij kapitali ishtirokidagi banklar sonining oshishi banklararo raqobat muhitiga ijobiy ta'sir qilmoqda. Bu esa, o'z navbatida banklar tomonidan aholiga turli kredit mahsulotlar taklifini oshirishga xizmat qiladi.

Tahlil va natijalar. Hozirgi kunda banklar mobil ilovalari yordamida bank mijozlari o'zlarining mobil qurilmalari orqali kommunal to'lovlar, uyali aloqa operatorlari uchun to'lovlar, jismoniy shaxslar nomiga olingan kreditlar uchun

to'lovlarni to'lash hamda bir plastik kartadagi mablag'larni boshqa plastik kartaga o'tkazish imkoniga ega bo'ladilar.

Bundan tashqari, MUNIS to'lov tizimi orqali turli xil xizmat ko'rsatuvchi provayderlar foydasiga to'lovlarni amalga oshirish mumkin. Bundan tashqari mobil-bankingda orqali quyidagi imkoniyatlar yaratilgan:

➤ internet provayder va raqamli televidenielar xizmatlari uchun to'lovlar, uyali aloqa operator va shahar telefon xizmatlari uchun to'lovlar, kommunal to'lovlar, byudjetga to'lovlar kabi boshqa to'lovlarni amalga oshirish;

➤ iste'mol tovarlari va ko'rsatilgan xizmatlar uchun bir marotabalik to'lovlarni amalga oshirish va boshqa to'lovlar;

➤ iste'mol va ipoteka kreditlari uchun to'lovlarni amalga oshirish;

➤ hisobraqamlar holatini ko'rish va to'ldirish;

➤ omonat qoldiqlari va unga hisoblanayotgan foizlar bo'yicha ma'lumotlar olish;

➤ plastik karta bo'yicha ma'lumotlar olish, mablag'larni kartadan kartaga kontaktsiz o'tkazish, onlayn konversiya, overdraft kredit, onlayn omonat rasmlashtirish va boshqa xizmatlarni ham amalga oshirish mumkin[8].

Ma'lumki, quyidagi jadvalda O'zbekiston Respublikasi tijorat banklari tomonidan jismoniy shaxslarga ajratilgan kreditlar turlari bo'yicha qoldig'i o'zgarishini ko'rib chiqamiz.

Olib borilgan tahlil qilingan davrda tijorat banklari tomonidan jismoniy shaxslarga ajratilgan kreditlarning jami kredit qo'yilmalaridagi ulushi 19% dan 26 foizgacha oshib, 2023 yil 1 yanvar holatiga 100 949 mlrd.so'mni tashkil etdi. Mazkur kredit tarkibidan, ajratilgan kreditlarning asosiy qismi ipoteka kreditlari (jamiga nisbatan – 46%) tashkil etgan. Iste'mol kreditlari (jamiga nisbatan – 25%) va mikroqarz (jamiga nisbatan – 15%) kabi amaliyotlari so'nggi yillarda o'sish tendensiyasiga ega bo'lganini ko'rishimiz mumkin.

**O'zbekiston Respublikasi tijorat banklari tomonidan jismoniy shaxslarga
ajratilgan kreditlar qoldig'i o'zgarishi, (mlrd.so'm)**

Ko'rsatkich nomi	01.01.2020	01.01.2021	01.01.2022	01.01.23
------------------	------------	------------	------------	----------

Jismoniy shaxslarga ajratilgan kreditlar qoldig'i	39 934	54 888	69 496	100 949
Ipoteka kreditlari	20 326	28 301	35 946	46 460
Iste'mol kreditlari	3 177	5 737	9 429	25 234
Mikroqarz	5 492	12 237	12 795	14 651
Tadbirkorlik faoliyati uchun mikrokreditlar	6 467	8 613	11 326	14 567
Boshqa kreditlar	4 472	0	0	36
Jami kredit qo'yimalar	211 581	276 975	326 386	390 049
Jismoniy shaxslarga ajratilgan kreditlar qoldig'i, jami	39 934	54 888	69 496	100 949
Jismoniy shaxslarga ajratilgan kreditlarning jami kredit qo'yimalaridagi ulushi. %	19%	20%	21%	26%

Manba: O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki hisobot ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tuzildi.

Bizga ma'lumki, tijorat banklari tomonidan jismoniy shaxslarga ajratiladigan kreditlar shartlari va uning qulayligi, kredit olishda turli to'siqlarning kamayib borayotganligi kreditlash hajmini oshishiga xizmat qilmoqda. Birgina tijorat banklari tomonidan jismoniy shaxslarga ajratilgan kreditlar qoldig'i 2022 yilda (100 949 mlrd.so'm) 2021 yilga nisbatan (69 496 mlrd.so'm) 1,45 barobarga yoki 31 453 mlrd.so'mga oshganligi ushbu holatni tasdiqlaydi[6].

Raqamli transformasiya qilish natijasida banklarning xizmat ko'rsatish jarayonlarini optimallashtirish, bank strukturasini qayta ko'rib chiqish hamda kreditlash jarayonini bir bo'g'inli kreditlashga o'tkazish natijasida:

➤ mijozlar bilan ishlaydigan xodimlarning ulushini 16-20 %dan 50%gacha ko'tarishga erishildi (halqaro amaliyotda bu ko'rsatkich 90% ni tashkil etadi);

➤ bank binosining mijozlarga xizmat ko'rsatishga ajratilgan qismini 30-40%dan 55%ga oshirildi (halqaro amaliyotda bu ko'rsatkich 80-90%ni tashkil etadi);

➤ 1 oyda 1 xodimga to'g'ri keladigan o'rtacha kreditlar soni 10 tadan 22 tagacha ko'tarildi (halqaro amaliyotda bu ko'rsatkich 33 tani tashkil etadi);

➤ mijozlarga yanada qo'laylik yaratish natijasida bank xizmatlarini masofadan ko'rsatish tizimlaridan foydalanuvchilar salmog'i 11% dan 50%gacha (halqaro amaliyotda bu ko'rsatkich 85% ni tashkil etadi) oshirishga erishildi [3].

Shuningdek, tijorat banklari tomonidan jismoniy shaxslarni kreditlash amaliyotlarini takomillashtirish borasida quyidagi yo'nalishlarda chora-tadbirlarni amalga oshirish maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz:

a) tijorat banklari tomonidan jismoniy shaxslarga taklif etadigan kredit mahsulot va turlari bo'yicha shartlarni aholiga to'liq tushuntirish.

b) banklar jismoniy shaxslarga kredit ajratish amaliyotida sun'iy intellektga asoslangan baholash modellaridan foydalanish.

c) 2024 yil 1 yanvar holatiga ko'ra, Samarqand viloyatida tijorat banklarining o'tgan yilning mos davriga nisbatan 488 mlrd. so'mlik muammoli kreditlari bartaraf etilib, 728 mlrd. so'm yoki jami kredit qo'yilmalaridagi ulushi 0,5 bandga kamaygan. Ammo o'tgan yilgidan kam bo'lsa-da, muammoli kreditlar ulushi 2,8 foizni tashkil etib turibdi.

Umuman, xorijiy banklarning O'zbekistondagi tijorat banklariga investitsiyalar kiritilishida muammoli kreditlarning ulushiga e'tibor qaratilishi, ushbu yo'nalishning salbiy tarafga o'zgarishi investitsiyalar oqimi salmog'ining pasayishiga sabab bo'lishi mumkin.

Xulosa. Yuqoridagilardan kelib chiqib shuni aytish lozimki, tijorat banklaridagi muammoli kreditlarni undirish hamda sifatini oshirishga qaratilgan quyidagi takliflar joriy etish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Jumladan, bugungi kunda muammoli kreditlarni undirishda tijorat banklari tomonidan Savdo-sanoat palatasi orqali sudga da'vo arizalari kiritiladi va sudning hal qiluv qarori chiqib, qarz oluvchiga berilgan qo'shimcha muddatlardan so'ng

ijro hujjatlari Majburiy ijro byurolariga ijro uchun o'tkaziladi hamda garov mulki «E-auksion» savdolariga chiqarish orqali sotiladi. Garov mulklarining realizatsiya qilinishi uzoq muddat talab etib, tijorat banklarida muammoli kreditlarning uzoq vaqt saqlanib qolishiga sabab bo'ladi.

Mazkur yo'nalishni mamlakatimiz tijorat banklari va mikromoliya tashkilotlarida ham joriy etish kreditlar qaytimini jadallashtiradi, muammoli kreditlar undiruvini to'liq qamrab olish imkonini beradi hamda qaytgan resurslarni qayta yo'naltirish tendensiyasini tezlashtirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «2022–2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida»gi Farmoni. T.: "O'zbekiston", 2022 y.

2. Boltabayev M.R., Qosimova M.S., Ergashxodjayeva Sh.J., G'oyibnazarov B.K., Samadov A.N., Otajonov Sh.I. Kichik biznes va tadbirkorlik: O'quv qo'llanma. –T.: Iqtisodiyot, 2012. – 274

3. Mamadiyarov Z.T. Raqamli transformasiya jarayonida bank xizmatlarini masofadan ko'rsatishning metodologik asoslarini takomillashtirish. iqt. fan. dok. ... diss. Avtoreferat, Toshkent-2022. – 78 b.

4. Olim Sabirovich Kazakov, & Ilhom Mahamadjanovich Kamoliddinov. (2021). SOME QUESTIONS OF INCREASE OF EFFICIENCY IN ACTIVITY ENTERPRISE SUBJECTS. *Journal of Central Asian Social Studies*, 2(01), 160-169. <https://doi.org/10.37547/jcass/volume02issue01-a24>

5. Kazakov, O. S., & Kamoliddinov I. (2021). Questions Of The Effective Utilization Of Industrial Resources In Enterprise Activity In The Conditions Of Economy Globalization. *The American Journal of Interdisciplinary Innovations and Research*, 3(04), 114-119. <https://doi.org/10.37547/tajir/Volume03Issue04-18>

6. Namangan viloyati statistika boshqarmasi ma'lumotlari.

7. O'zbekiston Respublikasining "Iste'mol krediti to'g'risida"gi 33-sonli Qonuni, 2006 yil.

8. Lex.uz sayti ma'lumotlari